

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN ESİR OSMANLI ASKERLERİNE YAPTIĞI YARDIMLAR: BOLU ÖRNEĞİ¹

Cemal SEZER*

AID BY RED CRESCENT TO CAPTIVE OTTOMAN SOLDIERS DURING WORLD WAR I: BOLU SAMPLE

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşen Osmanlı askerlerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin savaş sırasında ve sonrasında yardım faaliyetleri olmuştur. Tarafsız ülkelerin Kızılhaç teşkilatlarının da katkılarıyla yapılan yardımlardan bazıları; esirlere para, yiyecek ve giyecek dağıtmak, esir ailelerinin gönderdikleri havaleleri ya da ücretini ödedikleri yardım paketlerini esirlere ulaştırmak, mektup ve kartpostallar aracılığıyla esirlerin aileleriyle haberleşmesini sağlamaktır. Cemiyetin gerçekleştirdiği yardımlardan Bolulu esir askerler de faydalanmıştır. Bu çalışmada; Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Bolulu esirlere yaptığı yardım faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Bolu, Esir.

Abstract

Red Crescent Association carried out aid organizations during and after the war to Ottoman soldiers captured in World War I. Some of those aids, which were also contributed by Red Cross organizations of neutral countries, were food, money and clothing, delivering parcels sent and paid by captive soldiers' families, helping families communicate with the soldiers via letters and postcards. The captive soldiers from Bolu also benefited from this assistance. In this study, the aid organization given to the captive soldiers from Bolu by Red Crescent Association was discussed.

Keywords: World War I, Ottoman State, Red Crescent Association, Bolu, Captive.

¹ Bu çalışma; 26-28 Eylül 2014 tarihleri arasında Bolu'da düzenlenen V. Uluslararası Bolu Tarihi, Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

* Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: sezer_c@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5143-4023>.

1. Giriş

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti günümüzdeki adıyla Kızılay², hasta ve yaralı askerlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulmasına rağmen esir askerlerin sıkıntılarıyla da yakından ilgilenmiştir (Akgün ve Uluğtekin, 2001: 32-76; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 33). 7- 17 Mayıs 1912 tarihleri arasında Washington'daki IX. Uluslararası Kızılhaç Kongresi'nde savaş esirlerinin içinde bulunduğu şartların iyileştirilmesi ve aileleriyle sağlıklı iletişim kurulabilmesi yönünde neler yapılabileceği doğrultusunda kararlar alınmıştır³. Bunun üzerine Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın gözetiminde İsviçre Konsolosluğu'nun himayesinde Belgrat'ta savaş esirleriyle ilgilenecek bir şube açılmıştır. Balkan Savaşları nedeniyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, bu şube ile ilişkiler kurmak için 30 Kasım 1912 tarihinde “*Üserâ Komisyonu*”nu yani Esirler Komisyonu’nu faaliyete geçirmiştir. Kurulan Üserâ Komisyonu’nun üyeleri şu kişilerden meydana geliyordu: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez üyelerinden Kasım İzzettin, Rıfat ve Haydar beyler, Cemiyette görevli Faik Sabri, Ali Macit ve Şerafettin beyler ile Cemiyet dışından Edirne Evkaf Müdürü Süleyman Faik Bey. Üserâ Komisyonu önce Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin merkez binasının içinde bir odada çalışmalarına başlamıştır. Fakat burasının yeterli olmaması üzerine

² Cemiyet ilk olarak “*Mecrûhîn ve Marda-yı Askerîyeye İmdât ve Muâvenet Cemiyeti*” adıyla 1868 yılında kurulmuş ve ilk yardım faaliyetlerini 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gerçekleştirmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını da bu savaştan kısa bir süre önce 14 Nisan 1877 tarihinde almıştır. Daha sonra çalışmalarına ara veren Cemiyet, 1897’de Osmanlı-Yunan Savaşı’nda kendisini göstermiştir. Trablusgarp Savaşı ve Balkan savaşlarındaki yardım çalışmaları ise önekilere göre daha etkili ve kapsamlı bir şekilde olmuştur. Geniş bilgi için bkz. (Dr. Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer’e Dair Konferans*, 2009: 73-130; Akgün ve Uluğtekin, 2000: 14-32, 47-133; Çapa, 1990: 89-115; Çapa, 2010: 11-15; Sezer ve Metin, 2016; Sezer, 2019).

³ Trablusgarp Savaşı sırasında yaralı ve hasta askerlere yardım etmek amacıyla gönderilen İkinci Hilâl-i Ahmer Heyeti’nin uluslararası hukuk kurallarına aykırı bir şekilde İtalyanlar tarafından esir edilmesi, konferansa Osmanlı Devleti’nin temsilcisi olarak katılan Dr. Besim Ömer tarafından bu hususun gündeme getirilmesine neden olmuştur. Böylece konferansta gerçeken tartışmalar sonucunda, resmî sağlık heyetlerinin serbest bir şekilde faaliyet yürütmesi gerektiği yeniden ifade edilmiş ve bu durumdan savaşan ülkelerin birbirlerini haberdar etmeleri kararlaştırıldı. Bkz. (Doktor Besim Ömer, *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, 2016: 29-30; Akgün ve Uluğtekin, 2000: 65-66). İkinci Hilâl-i Ahmer Heyeti’nin esir edilmesiyle ilgili bilgi için bkz. (Akgün ve Uluğtekin, 2000: 65-67; Sezer, 2019: 36-46).

14 Aralık 1912 tarihinde Tophane'deki eski Hilâl-i Ahmer Dairesi'ne taşınmıştır (Akgün ve Uluğtekin, 2001: 32-34).

İki bloka ayrılan devletlerin, yılların biriktirdiği sorunları ve çekişmeleri savaş yoluyla çözmek istemeleri Birinci Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Savaş, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdının bir Sırlı tarafından öldürülmesiyle başlamıştır. Bu olay Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilan etmesine ve böylece savaşın bloklar arasında yayılmasına yol açmıştır (Armaoğlu, Basım Yılı Yok: 99-100; Bayur, 1991: 10-14; Uçarol, 2010: 551-555). Osmanlı Devleti ise 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da İngiltere ve Fransa'nın savaş ilanlarına 12 Kasım 1914 tarihinde karşılık vererek, dört yıl sürecek olan Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır (Bayur, 1991: 259-260, 77. dipnot; Uçarol, 2010: 562).

Birinci Dünya Savaşı'nda yer alan devletler esirlerle ilgili faaliyetlerini çeşitli müesseseler vasıtasıyla yürütmüştür. Almanya ve Fransa Harbiye nezaretlerine, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Kızılhaç teşkilatlarına görev vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde ise esirlerle alakalı herhangi bir şube yoktur (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 29). Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Çanakkale Savaşlarının başlarında Osmanlı Devleti'nin elindeki İtilaf Devletleri mensubu esir askerlerin listesini Osmanlı yetkililerinden istemiştir. Fakat bu istek yetkililer tarafından yerine getirilememiştir. Aynı şekilde Osmanlı esirlerinden de haber alınmamıştır (Çapa, 2010: 110). Bu nedenle Cemiyet Merkez üyeleri Mehmet Ali ve Haydar beylerden oluşan bir Üserâ Komisyonu kurularak, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu işle görevlendirilmiştir (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 30; Akgün ve Uluğtekin, 2000: 237; Çapa, 2010: 110⁴). Kurulan komisyonunun daha iyi faaliyet göstermesi

⁴ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda esirlerden başka yaralı ve hasta askerler ile sivillerle de yardımları olmuştur. Kısaca Cemiyet, yardım edilmesi gereken yerlere ulaşmaya çalışmış ve elinden geldiğince de yardımlarını esirgememiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Cemiyetin yaptığı yardımları için bkz. (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 16-104; *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı 1877-1949*, 1950: 26-43; Çapa, 2010: 31-121; Akgün ve Uluğtekin, 2000: 187-244). Ayrıca Cemiyet, savaş sırasında teşkilatlanarak Müslüman nüfusun yoğun yaşadığı yerlerde şubeler açmış, açılan şubelerden birisi de Bolu'da 1914 yılında gerçekleşmiştir. Bkz. (Özdemir, 2012: 84-85). Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 1914 yılında açıldığına dair ayrıca bkz. (KA, nr. 1429/56). Bolu'daki şubenin ara ara faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Çünkü şube 1914, 1916, 1921 ve 1926 yıllarında dört defa

amacıyla 1915 yılının sonlarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman kızılhaçlarına yazılan iki mektupta; Osmanlı askerlerine yardım etmek için nasıl bir teşkilatlanma yapılacağı sorulmuş ve onlardan gerekli bilgiler alınmıştır. Bunun yanında Avusturya-Macaristan Kızılhaç Teşkilatı, Hilâl-i Ahmerin bünyesinde kurulan Üserâ Teşkilatı hakkında bilgi almak için Cemiyette çalışan bir memuru Viyana'ya davet etmiştir. Nisan 1916 tarihinde Viyana'ya giden memur, yaklaşık üç ay kaldığı süre içerisinde 3.000 kişinin çalıştığı Üserâ Dairesi'ni yakından inceleme fırsatını bulmuş ve yurda döndüğünde edindiği bilgiler uygulamaya sokulmuştur (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 30-31; Çapa, 2010: 110).

2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Esir Osmanlı Askerlerine Yardımları

İngiltere, Süveyş ve Çanakkale cephelerinde esir aldığı Osmanlı askerlerini Mısır'a göndermiştir. Fakat zamanla esir sayısının artması üzerine Burma'da bugünkü Myanmar, Malta, Hindistan, Kıbrıs, Selanik, Suriye, El Cezire'de esir karargâhları kurmuştur. Fransızlar, esirleri Limni Adası'na, buradan Korsika Adası'na yollamıştır. Esirler çeşitli işlerde çalışmalarını için Korsika'dan gemilerle Marsilya Limanı'na, limandan da çalışacakları yerlere sevk edilmişlerdir. Ruslar ise Hazar Denizi ile Sibirya arasındaki geniş sahada esir karargâhları kurmuştur. Samara, Kazan, Ufa, Vladivostok bunlardan bazılarıdır (Taşkiran, 2011: 61, 73-74, 310). İngiltere ve sömürgelerinde esir Osmanlı asker sayısı 120.000'i geçiyordu (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 35). Rusya'da ise bu sayı 60-70.000 arasındaydı (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde*, 2009: 44; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 69; Çapa, 2010: 112; Taşkiran, 2011: 59). Taşkiran'a (2011: 57-58, 63) göre Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti'nin toplam 2.608.000 askeri mevcuttu. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadarki süre içerisinde en az 200.000 asker esir düşmüştür. Bu esir askerlerin 184.000'i değişik zamanlarda yurda dönmüştür⁵.

açılmıştır. Şubenin 1930 yılında 207 üyesi bulunuyordu. Bkz. (KA, nr. 1429/56; KA, nr. 1429/56.1.).

⁵ Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı esirlerinin yurda dönüşleri hemen gerçekleşmemiştir. İngilizler, esirlerin yeniden kendilerine karşı savaşacakları ihtimali üzerine 1920 yılına kadar esirleri serbest bırakmamıştır. Fakat bu sırada Anadolu'da başlayan Milli Mücadele nedeniyle esirlerin yurda dönmelerine izin vermiştir. Çünkü yapılacak propaganda ile esirler İstanbul Hükümetinin yanında savaşa katılabilirdi. Bu durum da İngilizlerin çıkarına olacaktı. Mısır, Hindistan ve

Osmanlı Devleti, Rusya ile siyasi ilişkileri kestikten sonra İspanya aracılığıyla sürdürmeye çalışmışsa da münasebetleri istediği seviyede yürütememiştir. Çünkü İspanyolların Rusya'da toplam üç şebenderliği vardı. Fakat Osmanlı esirlerinin yer aldığı Sibiry'a da İspanyolların hiç temsilciliği yoktu. Rusya'da Almanların çıkarlarını korumakla görevli İsveçliler, İspanyollara göre daha iyi teşkilatlanmış bir haldeydiler. Osmanlı yetkilileri, İspanyolları ikna ederek ve Almanların da desteğiyle esirlere yardımcı olması için İsveçlilerle anlaşmıştır. İsveç Hariciye Nezareti B Şubesi, Almanya Esir Sevk Komisyonu, İsveç ve Danimarka Kızılhaç teşkilatlarının yardımlarıyla Osmanlı esirlerine paralar ulaştırılmıştır (Çapa, 2010: 116)⁶.

1917 Yaz'ında, Cemiyetin Üserâ Komisyonu Müdürü İzzet Bey İsveç ve Danimarka'ya giderek, Rusya'daki esirlere nasıl yardım yapılabileceğini araştırmıştır. Bu araştırmalar sonucunda Yusuf Bey (Akçura) Cemiyetin görevli bir üyesi olarak esirlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve malûl olanların ülkeye dönüşlerini sağlamak üzere İskandinavya'ya gitmiştir (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiry'a Hilâl-i Ahmer Hizmetinde*, 2009: 44-45; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 69-70; Çapa, 2010: 116). Yusuf Bey Ocak 1918 başlarında Stockholm'de bulunduğu sırada yine Rusya'daki esirlere yardım etmek amacıyla Osmanlı Sefaret Heyeti'ne katılmış ve yardım faaliyetlerini 13 Ocak 1918-1 Şubat 1919 tarihleri arasında sürdürmüştür (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiry'a Hilâl-i Ahmer Hizmetinde*, 2009: 60-61; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 72-73; Çapa, 2010: 114 dipnot 15). Yusuf Bey ziyaret etmiş olduğu yerlerde esirlerin ihtiyaçlarına göre yardımları gerçekleştirmiştir. Örneğin Ufa'dakilere kış olduğundan giyecek yardımına önem vermiştir (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda*

Burma'daki esirler Ağustos 1920 tarihinde, Kıbrıs'takiler 1920 sonlarına memleketlerine dönmüşlerdir. 23 Ekim 1921 tarihinde İngiltere'yle yapılan anlaşma gereği İngilizler elindeki tüm esir Osmanlı askerlerini serbest bırakmıştır. İtalya ve Romanya'daki esirler Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra özgürlüklerine kavuşmuştur. Fransızlar ise Mondros'tan sonra esirleri göndermeye başlamışsa da Milli Mücadele zamanında özellikle Çukurova'daki direniş nedeniyle esirlerin yurda dönmelerine izin vermemiştir. Bu durum 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'na kadar sürmüştür. Bkz. (Taşkıran, 2011: 334-340).

⁶ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Rusya'daki esirlere dağıtmış olduğu para toplam 1.130.0000 rubleye yaklaşmıştır. Dağıtılan bu paranın 230.000'e yakını Yusuf Bey vasıtasıyla, 900.000'i ise İsveç Hariciye Nezareti B Şubesi, Almanya Üserâ Sevkiyat Komisyonu, İsveç ve Danimarka Kızılhaçları aracılığıyla olmuştur. Bkz. (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiry'a Hilâl-i Ahmer Hizmetinde*, 2009: 148; Çapa, 2010:116).

İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde, 2009: 103). Cemiyet, Üserâ Komisyonu vasıtasıyla Fransa'daki esirlere kışlık giyecek, Mısır, Çin ve Hindistan'dakilere ise esir subay ve imamların desteğiyle okuma-yazma öğretmek için okul kitapları göndermiştir (Çapa, 2010: 111).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, esir yakınlarının havale ettiği paraların esirlere ulaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Mart ayı da dâhil olmak üzere 1919 tarihine kadar esir aileleri tarafından 21.500 havale yapılmış ve yıllara göre gönderilen miktarlar şöyle olmuştur: 1916'da 1.188, 1917'de 2.823, 1918'de 4. 888 ve Mart 1919'da 873 olmak üzere toplam 9.684 liradır (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 36; Çapa, 2010: 36)⁷.

Esirlerin aileleriyle haberleşmesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları olmuştur. Cemiyet, Malta'daki esirlerin aileleriyle irtibat kurduğu gibi ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere esirlerin kendi aralarında oluşturdukları heyete her ay 20 İngiliz lirası göndermiştir (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 199)⁸. Yusuf Bey Kopenhag'a geldiği sırada Danimarka Kızılhaçı, Rusya'daki Osmanlı esir karargâhlarıyla iletişim kurarak, esirlerin aileleriyle mektuplaşmasını sağlıyordu. Yusuf Bey Kopenhag ve Stockholm'de kaldığı sürece esirlerin mektuplarını Osmanlı Sefâretinin kuryesiyle İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin merkezine göndermiş ve buradan ailelere dağıtılmıştır. Böylece mektuplar daha hızlı yerlerine ulaşmıştır (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde*, 2009: 49-50; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 71). Fakat mektupların geç gelmesi ya da ailelerinden bir şekilde haber alınamaması esirleri derinden etkilemiş, onların ruhsal hastalıklara yakalanmalarına neden olmuştur (Taşkiran, 2011: 158).

⁷ Cemiyet, Osmanlı Devleti'ndeki yabancı esirlere gönderilen paketlerin yerlerine ulaşması görevini de yürütmüştür. Bu doğrultuda farklı ebatlarda 200.000'e yakın paketi esirlere teslim etmiştir. Ayrıca Hilâl-i Ahmer aracılığıyla yabancı esirlere paralar gönderilmiştir. Buna göre esirlere Mart 1919 tarihine kadar 4.641 havale yapılmıştır. Yıllara göre havale edilen miktarlar şöyledir: 1916'da 93.346, 1917'de 746.869, 1918'de 349.505, Mart 1919'da 23.934 ile toplam 713.350 lira. Bkz. (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 32).

⁸ İngilizlerin Malta'daki esir kampında; siyasi mahkumlar, komutanlar ve askerler bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı ordusunda görev yapmış olan Alman General Liman von Sanders da Malta'daki esirler içerisinde yer alıyordu. Bkz. (Taşkiran, 2011: 237-238).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin esirler için gerçekleştirmiş olduğu hizmetlerden birisi de aileleri tarafından ücretleri ödenmiş olan paketlerin esirlere ulaşmasını sağlamaktır. Cemiyet, İsviçre ve İspanya'daki yardım cemiyetleri ile anlaşarak onlara yiyecek ve giyeceklerden oluşan paketler hazırlatmıştır. Paketlerin değeri 10-15 frank arasında değişiyordu. Bu şekilde Hilâl-i Ahmer 5.000 paketi esirlere ulaştırmıştır. Böylece Cemiyet, hem savaş nedeniyle zor şartlar içerisinde bulunan bir dönemde birçok eşyanın yurtdışına çıkmasını engellemiş hem de esirlerin ihtiyaçlarını karşılamıştır (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 37). Cemiyetin, esirlerin memleketlerine dönüşleri sırasında da yardımları olmuştur⁹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, karargâhlarda bulunan esirlerin bir listesini elinde bulunduruyordu. Örneğin 28 Mart 1918 tarihli Rusya'nın Perm vilayetinde İrbit Üserâ Karargâhında bulunan asker ve sivillerden oluşan esir listesinde bir subay, bir doktor, altı sivil ve 36 asker vardı (KA, nr. 562/2).

3. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Esir Bolulu Askerlere Yardımları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin esir Osmanlı askerlerine yapmış oldukları yardım faaliyetleri içerisinde Bolulu askerler de yer almaktadır. Kızılay

⁹ Rusya'daki malûl esirler 24 Ekim 1917 tarihinden itibaren Finlandiya, İsveç ve Almanya yoluyla Osmanlı Devleti'ne dönmeye başlamışlardı. Yusuf Bey bu yolla beş kafilenin İstanbul'a dönmek üzere yola çıkmasına tanıklık etmiştir. Bunlara nakdî yardımda bulunmuş, gevrek, çörek, elma, sigara ve kibritten oluşan paketler dağıtmıştır. Bkz. (*Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiryaya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde*, 2009: 46-47; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 71). Ekim 1919 tarihinde Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı, Osmanlı Devleti'ne Sibiryada bulunan esirlerin yurtlarına dönmesi için hazırlıklar yapmasını istemiştir. Bunun üzerine Vladivostok'ta toplanan esirlerin dönüşü için Hükümetçe 240.000 lira tahsisat ayrılmıştır. Bu para İstanbul'daki İngiliz Fevkalade Komiserliği aracılığıyla Japon Kızılhaçına gönderilmiştir. Esirler bir takım sıkıntılardan sonra yurda dönüşleri gerçekleşmiştir. Bkz. (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 196-198; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 65-68; Taşkırın, 2011: 341-349; Çapa, 2010: 122-123). Vladivostok'tan başka Doğu Sibiryada Bolşevikler tarafından serbest bırakılan Osmanlı esirleri arasında kendi imkânlarıyla dönenler olmuştur. Bunlar genellikle Kafkasya'dan İstanbul'a gelmiştir. Rusya'dan gelenlerin bazıları ise Almanya ve Avusturya yolunu kullanmıştır. Cemiyet, belirtilen yollarla dönen esirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için 799.000 mark tutarındaki parayı İsviçre'deki Viyana ve Berlin maslahatgüzarlıklarına Uluslararası Kızılhaç Teşkilatının yardımıyla göndermiştir. Bkz. (*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Basım Yılı Yok: 198; Akgün ve Uluğtekin, 2001: 68-69).

Arşivi'nden referans alınan belgelere göre; Bolulu askerlerin İngiliz, Fransız ve Ruslara esir düştüğü anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda esir Bolulu askerlerin Seydi Beşir, Heliopolis, Thatmyo (Burma'da), Korsika, Saratov gibi esir kamplarında yer alması örnek olarak verilebilir. Böylece Bolulu askerlerin vatan savunması sırasında her cephede savaştığı da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri olan Geredeli Ali, Irak Cephesi'nde Kut'ül-Amare'de esir düşmüş (KA, nr. 835/2.35.) ve Thatmyo esir karargâhına götürülmüştür (KA, nr. 1028/77).

Resim 1: İskenderiye Seydi Beşir Üsera Zabitan Karargâhı (Mudurnu Belediyesi Dijital Kent Arşivi Bengüboz Koleksiyonu¹⁰).

Yukarıdaki resimde Bolu'ya bağlı Mudurnu kazasında doğan Osmanlı subaylarından Ahmet İzzet Bengüboz da esir edilenler içerisinde (daire içerisine alınan) bulunmaktadır. Bengüboz, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle Bolu Sultanisindeki eğitimini yarıda bırakarak yedek subay rütbesiyle ilk olarak Kafkasya Harekâtı'nda görev yapmıştır. Ardından Kanal Harekâtı'na katılarak, iki başarısız denemeden sonra İngilizlerin Gazze'yi ele geçirmek için gerçekleştirdiği üçüncü taarruz sonunda esir düşmüş ve Seydi Beşir esir kampına götürülmüştür. 3 Mayıs 1920 tarihinde son bulan esirlik hayatı 30 ay sürmüştür. Esirlik hayatı

¹⁰ Bu resmi temin etmemi sağlayan Mudurnu Belediyesi Kültür ve Sosyal Hizmetler Müdürü Güray MERCAN'a teşekkür ederim.

boyunca kendisini geliştirmek amacıyla İngilizce öğrenmeye çalışmış, ayrıca fotoğrafçılık alanında ilerleme sağlayarak cam baskı tekniğini öğrenmiştir. İngilizler propaganda amaçlı olarak kamplarda esirlerin fotoğraf çekilmelerine izin vermiştir. Böylece yerli ve yabancı kamuoyuna esirlere çok iyi davranıldığı izlemi verilmiştir. Hatta Avrupa'dan getirilen elbiseler zorla esirlere giydirilmiştir. Öyle ki elbiseleri giymek istemeyenler aç bırakılmıştır (Özdemir ve Tunçkol, 2016: 31-33)¹¹.

Cemiyetin, esir ailelerinin gönderdikleri paraların esirlere ulaşmasında aracı olduğu ifade edilmişti. Örneğin Osmanlı Bankası'ndan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen 5 Şubat 1919 tarihli yazıda; Mısır'daki İngiliz kampı olan Heliopolis Karargâhı'nda¹² bulunan Bolulu Rasihoğlu Kadir Efendi'ye 22 liranın Kigizade Rasih Efendi'nin Bolu'daki hesabından gönderileceği belirtiliyordu (KA, nr. 600/285). 16 Haziran'da ise paranın ulaşip ulaşmadığı soruluyordu (KA, nr. 600/398.1.). 10 Mart 1919 tarihli yazıda; Kigizade Rasih Efendi'nin hesabından toplam 45 lira gönderildiği yer alıyordu (KA, nr. 600/320). Osmanlı Bankası'ndan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen 3 Haziran 1919 tarihli yazı ise; Kahire'de esir olan Bolulu Hamdi oğlu Recep'e 20 lira ödeme yapılmışsa buna dair bir belge verilmesini içeriyordu. Yalnız ödeme yapılmamışsa iptali isteniyordu (KA, nr. 600/391)¹³.

Bazı durumlarda esir numarasından kaynaklanan karışıklıktan dolayı gönderilen paranın ulaşmasında sıkıntıların yaşandığı olmuştur. Bolu'daki ulemalardan Hafız Sadık'tan Hilâl-i Ahmer Üserâ Komisyonu'na gönderilen 28 Ağustos 1917 tarihli yazıya göre; Mısır'da esir olan biraderi Zahit Efendi'ye verilmek üzere 4 lira göndermiş, fakat o sıralarda biraderine iki esir numarası yazıldığından bunlardan hangisi doğru ise onun

¹¹ Serbest bırakıldıktan sonra Bolu'ya dönen Bengüboz, Milli Mücadeleye karşı gerçekleştirilen Bolu-Düzce ayaklanmalarının bastırılmasında yer aldığı gibi Anadolu'da işgalin sona ermesini için kurulan Batı Cephesi'nde teğmen rütbesiyle görev yapmıştır. Sakarya Savaşı sırasındaki başarıları nedeniyle "Harp Madalyası", ardından Milli Mücadelenin başarıya ulaşılmasıyla "İstiklal Madalyası" ile onurlandırılmıştır. Savaştan sonra memleketine dönen Bengüboz, kısa bir süre öğretmenlik, ardından nüfus memurluğunda çalışarak buradan emekli olmuştur. 30 Mart 1969 tarihinde doğduğu yer olan Mudurnu'da vefat etmiştir (Özdemir ve Tunçkol, 2016: 34-38).

¹² Etrafı dikenli tellerle çevrili 15.000 kişilik esir kampıdır. Kızılhaç temsilcilerinin kampı ziyareti sonrasında yazmış oldukları 2 Ocak 1917 tarihli rapora göre 3.906 Osmanlı esiri vardı. Bkz. (Taşkiran, 2011: 178).

¹³ Osmanlı Bankası'nın Cemiyete göndermiş olduğu 30 Ağustos ve 1 Eylül 1919 tarihli yazılar; Bolulu Hamdi oğlu Recep'e havale edilen 20 liranın iptal edilmesiyle ilgilidir. Bkz. (KA, nr. 600/432; KA, nr. 600/408).

dikkate alınmasını 4 Ağustos tarihli yazısında belirtmiştir. Fakat biraderinden gelen bir mektubun eline geçmesiyle kardeşinin esir numarasını öğrendiğinden paranın 16210 esir numaralı kişiye gönderilmesini istemiştir (KA, nr. 817/52).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin esirlere yönelik yapmış olduğu önemli faaliyetler içerisinde esir ailelerinin parasını ödedikleri paketleri esirlere ulaştırmak olduğu da belirtilmişti. Bolu'da Abbas Paşa Dergâhı Pöstnişini Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu Fahreddin'in Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üserâ Komisyonu'na gönderdiği yazıda; Fransa'nın Hérault'a bağlı Béziers kasabasında 2670 numarasıyla esir olan Hafız İsmail'e 135 kuruş değerinde bir çamaşır paketinin gönderildiği ifade ediliyordu (KA, nr. 954/281)¹⁴.

Ülkelerinden oldukça uzak yabancı yerlerde, haberleşmenin güç ve sınırlı olduğu bir zamanda esir Osmanlı askerlerinin en önemli sorunlarından birisi ailelerinin durumları hakkında düzenli haberler alamamalarıydı. Cemiyet bunu görmüş, bütün imkânlarını kullanarak esirler ile aileleri arasında iletişimi sağlamaya çalışmıştır. Esirler ve aileleri birbirlerinden mektup ya da kartpostallar vasıtasıyla haberdar olmuştur. Bu haberleşmede Cemiyet aracı olarak görev yapmıştır. Yani esirden aldığı mektup ya da kartpostalları ailelerine, aynı şekilde onlardan gelenleri de esirlere ulaştırmıştır. Ayrıca bazen ailelerinden bir türlü haber alamayan esirler, Cemiyetin Üserâ Komisyonu'na yazılar göndererek ailesine ulaşmasını ve kendilerine bilgi verilmesini istemiştir. Kızılay arşivinden temin edilen Bolulu esirlere ait yazı örnekleri aşağıda verilmiştir.

Bolu'nun Gerede kazası Mengen nahiyesi Nazırlar köyünden olan Battaloğullarından Mehmet Ali oğlu Ahmed'in 12 Mart 1917 tarihli kartpostalında; Fransa'da esir kaldığı müddetçe ailesinden bir haber alamadığını ve merak içerisinde olduğunu belirtmektedir. Adres olarak; *"Hérault vilayetinde Béziers şehrinde Üserâ-yı Osmaniye'de 2070 numaralı Geredeli Ahmed Mehmed Ali diye yazınız."* vermektedir (KA, nr. 793/105). Bunu üzerine esirin dayısı olan Ali oğlu Mustafa ismiyle ailenin sağlık durumlarını içeren bir cevabın 3 Haziran 1917 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderildiğini görüyoruz. İçeriğinde ise; 2070 esir numaralı Mehmet Ali oğlu Ahmed'in hanesinde olan validesi, ailesi, kardeşi, babası ile dayısı Mustafa ile diğer akrabalarının hepsinin iyi oldukları ve selamlarını gönderdikleri yer almaktadır (KA, nr. 793/105.1.).

Bolulu bir askerin yine Fransa'nın Hérault vilayeti Béziers kasabasından göndermiş olduğu 10 Mart 1917 tarihli yazısında şunlar yazmaktadır (KA, nr.793/105.3):

¹⁴ Belgede tarih belirtilmiyor.

“Muhterem Efendiler

Eyvela cümlemenize mahsus selam ederim, hatırlarınızı sual ederim.

Çok şükür hamdolsun Cenab-ı Allah’a vücudum afiyettedir. Hemen sizlerin vücudlarını sıhhat ve ber-kemâl-i âfiyet üzere olmasını Cenâb-ı Hakk’a niyâz eylerim... yirmi iki mâhtır Fransa’da esir bulunuyorum. Fakat hiç mektup almadığım için çok merak ediyorum. Her halde hânemizden haber bekliyorum.

Bolu sancağı dâhilinde Gerede kazasının Karacadağ karyesinde Tozoğlu Abdullah Mehmed”

Doktor Hasan Hilmi ismiyle Rusya’dan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üserâ Komisyonu’na gönderilen 16 Mayıs 1917 tarihli kartpostalda şu ifadeler geçmektedir (KA, nr. 933/321; KA, nr. 933/321.1.):

“Efendim

On aydan beri Bolu’da Hacı Emin Efendi evinde bulunan ailemden mektup alamadım. Kayınbiraderim Dava vekili Sabri Eyüp Bey İstanbul’da Cağaloğlu’nda Hamam Sokağı’nda 13 numarada yaşıyor. Ailem hakkında yazmanızı rica ederim.”

Mısır’ın Seydi Beşir Üserâ Zabitan Karargâhı’ndan Cemiyetin Üserâ Komisyonu’na 22 Eylül 1918 tarihinde gönderilen bir başka kartpostal şu ifadeler bulunmaktadır (KA, nr. 1028/104):

“Mar’ûzatımdır

Âcizleri bir senedir vâlide ve ailemizden bir mektup alamadığımdan ziyâdesiyle merak ediyorum. Hayat ve memâtta olduklarını suâl edip tarafıma beyânı ricâ ve istirhâm olunur. Efendim.

Adresleri Bolu sancağı Yenipazar’da Elmeş karyesinde Boşnakoğlu Ali Osman’ın hânesi diye sorunuz.”

Başka bir örnek olarak Burma’da Thatmyo Üserâ Osmanlı Karargâhı’nda 3251 numarayla kayıtlı Geredeli Ali tarafından 27 Eylül 1918 tarihinde Cemiyetin Üserâ Komisyonu’na gönderilen yazı verilebilir. Yazı şöyledir (KA, nr. 1028/77):

“Ma’rûz-ı bendeleridir ki

Tarihi esâretimden bu ana kadar memleketimde bulunan pederimden hiçbir haber ve ma’lûmât alamadığımdan her an mükedder olmaktayım. Müteaddit defalar mektup irsâl eyledim ise de merakımı dağıtacak bir cevaba nâil olamadım. Bu defa makam-ı alîlerine mürâcaat etmekle benim pederimden haberdâr etmeleri...

Adres: Bolu sancağına bağlı nefis-i Gerede kazasının Dörtdivan nahiyesinin Döğer karyesinde Çaycıoğullarından pederim Mehmed”

Yine aynı Üserâ Karargâhı’nda 3204 numaralı kayıtlı Bolulu İbrahim Çavuş yukardakiyle benzer bir kartpostalı 27 Eylül 1918 tarihinde yazmıştır. Adres olarak; Bolu sancağı Sazak nahiyesi Güneygediriş köyünden Karaalioğullarından pederim Mehmet olarak vermiştir (KA, nr. 1028/288). Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üserâ Komisyonu esirin ailesinin sağlık durumlarıyla ilgili bilgi vermesi için Bolu mutasarrıflığını uyarmıştır (KA, nr. 1028/289)¹⁵.

Rusya’nın Saratov şehrinde esir olan Bolu’nun Paşaköy köyünden olan Onbaşı Emin’in 16 Ekim 1916 tarihinde gönderdiği kartpostalda ailesinin sağlık durumunu soruyordu. Bolu mutasarrıflığından Hilâl-i Ahmer Üserâ Komisyonu’na gönderilen yazıda ise; Onbaşı Emin’in gönderdiği kartpostalların ailesine verildiği ve ailesinin bütün fertlerinin iyi olduğu belirtiliyordu (KA, nr. 677/165; KA, nr. 677/165.1; KA, nr. 677/165.2.). 28 Mayıs 1917 tarihli bir başka yazı ise; ailesinin sağlık durumunu öğrenmek isteyen Bolu’nun Örencik köyünden Hacı Salih oğlu Emin’in babası ve ailesiyle ilgili kartpostalların gönderildiğine ilişkin (KA, nr. 793/57). Yine 27 Haziran 1917 tarihine ait bir yazı da; Kıbrıs Adası’nda esir olan Mescitler köyünden Hüseyin Ağa oğlu Mehmed’in ailesinin sağlık haberlerinin iyi olduğunu içeren kartpostalların gönderildiğini içeriyordu (KA, nr. 793/265). Mısır’ın Heliopolis Osmanlı Üserâ Karargâhı’nda 47110 numaralı esir Bolulu Mustafa’nın 21 Ekim 1918 tarihli yazısında şunlar belirtilmektedir (KA, nr. 1028/94; KA, nr.1028/94.1.):

“Muhterem Efendilerim

Bendeleri Yafa nâm mevkisinde hasb-el- kader esir oldum. Memleketim olan Bolu sancağının Sedenli kazasının Uzuncaköprü karyesinde ikamet eden pederim Yakup Efendi’ye birçok mektuplar yazdımsa da bu ana kadar hiçbir cevap alamadım. Lütfen ve merhameten pederimin ve efrâd-ı âilemin hayatlarından ve benim de hayatımın kendilerine tebşîr etmenizi ricâ ve istirhâm eylerim.”

2 Mart 1918 tarihinde Bolu mutasarrıfının Üserâ Komisyonu’na gönderdiği yazıda; Mısır’da 154 esir numaralı Bolu’nun Baba Hızır Mamedler

¹⁵ Yalnız bazı durumlarda kartpostal temin edilmesi zaman alabiliyordu. Mesela Bolu mutasarrıflığından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilen 24 Ağustos 1916 tarihli yazıda; Rusya’nın Saratov şehrinde savaş esiri olan Salih oğlu İsmail’in ailesi ve akrabalarının sağlık durumlarının belirtilmesi için Cemiyet tarafından gönderilen kartpostalların henüz ellerine ulaşmadığı ifade ediliyordu. Bkz. (KA, nr. 674/73).

köyünden Çorbalıoğullarından Durmuş oğlu Halil'in sağlık durumu ailesine bildirildiği gibi esire de ailesi hakkında bilgiler verildiği yer alıyordu (KA, nr. 933/24).

Bolu mutasarrıflığının 4 Ocak 1917 tarihinde Üserâ Komisyonu'na gönderdiği yazıda; Fransa'nın Korsika Adası'nda 2683 numara ile kayıtlı savaş esiri Bolu'nun Elmalık köyünden Çerkez Mehmed oğlu Hüseyin'den beş aydır mektup gelmediğinden ailesi tarafından hayatının ne durumda olduğu soruluyordu (KA, nr. 665/225). Cemiyet, esirler ile ilgili bilgi alırken gerekirse esirlerin buldukları karargâhla da irtibat kuruyordu (KA, nr. 768/182.1.).

Asker yakınları savaş sırasında uzun bir süre askerden haber alınamadığı durumlarda askerin esir düşme ihtimali üzerine Üserâ Komisyonu'na başvuruda bulunarak, akıbetini öğrenmek istemiştir. Bolu'nun Çukurviran köyünde yaşayan Şemsi Beyzade Ahmed, bir baba olarak oğlu Bolulu Onbaşı Şükrü'nün durumunu öğrenmeye çalışmıştır. Oğlunun askerlik yaptığı yerden haber alamayınca esir düşmüş olabileceğini düşünerek Üserâ Komisyonu'na başvurmuştur. Yapılan soruşturma sonucunda adının esir listesinde yer almadığı anlaşılmıştır (KA, nr. 768/210). Bolu'da Sirkeçizâde Kani Mehmed adıyla Üserâ Komisyonu'na gönderilen 3 Ağustos 1917 tarihli yazıda; Mudurnu'ya bağlı Çobanlar köyünden Hacı Ayvazoğullarından Molla Durmuş oğlu Hakkı'dan haber alınamadığı belirtilerek ve üserâ defterine bakılarak adının olup olmadığı soruluyordu (KA, nr. 768/182)¹⁶.

4. Sonuç

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bir diğer adıyla Kızılay, geçmişte yaşanan ve maalesef günümüzde de görülen savaşlar, hastalıklar, doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda insanların acılarını hafifletmek, yaralarını sarmak için büyük gayret göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir. Savaşın beraberinde getirdiği önemli sorunlardan birisi de savaşan ülkelere ait askerlerin düşman devletler tarafından esir edilmesidir. Birinci Dünya Savaşı'nda sayıları yüzbinleri geçen Osmanlı askeri İtilaf Devletlerince esir alınmıştır. Bunlar içerisinde Bolulu olanlar da vardır. Ailelerinden yoksun bir halde ve memleketlerinden uzak yerlerde zor şartlar içerisinde yaşamaya çalışan esir askerlerin sıkıntılarıyla mücadele etmek için Uluslararası Kızıllaç Teşkilatı ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti koordineli bir şekilde çalışmıştır. Ayrıca Cemiyet, tarafsız ülkelerin Kızıllaç yetkililerinin desteğiyle de esirlere yardım etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından yapılan para, yiyecek, giyecek gibi yardımlardan Bolulu esir askerler de

¹⁶ Başka bir örnek için bkz. (KA, nr. 683/34.1; KA, nr. 683/34.2.).

faydalanmıştır. Ailelerinden haber alamamaları Bolulu esir askerleri çok üzmüştür. Benzer durum esir aileleri için de geçerlidir. Öyle ki esirlerin, aileleri hakkında herhangi bir bilgi edinemediği zamanlar yılları bulmuştur. Bu doğrultuda Cemiyet, esirlerin aileleriyle düzenli ve hızlı olarak haberleşmesini sağlamak için yoğun bir mesai harcamıştır. Böylece esirlerin ve ailelerinin üzüntülerini, meraklarını gidermiş, ayrı kalsalar da en azından birbirlerinden haberdar olmaları, onların buruk bir sevinç yaşamalarına neden olmuştur.

Kaynaklar

1-Arşiv Kaynakları

Kızılay Arşivi (KA)

nr. 562/2; nr. 600/285; nr. 600/320; nr. 600/391; nr. 600/398; nr. 600/408; nr. 600/432; nr. 665/225; nr. 674/73; nr. 677/165; nr. 683/34; nr. 768/102; nr. 768/182; nr. 768/210; nr. 793/57; nr. 793/105; nr. 793/265; nr. 817/52; nr. 835/2; nr. 933/24; nr. 933/321; nr. 954/281; nr. 1028/77; nr. 1028/94; nr. 1028/104; nr. 1429/56.

2- Rapor, Kitap ve Makaleler

Akçuraoğlu Yusuf: Birinci Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiryaya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde. (2009), Haz. Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.

Akgün, Karal, S. ve Uluğtekin M. (2000), *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Cilt: I, Ankara: Beyda Basımevi.

Akgün, Karal, S. ve Uluğtekin M. (2001), *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Cilt: II, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.

Armaoğlu, F. (Basım Yılı Yok), *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, 12. Baskı, Ankara: Alkım Yayınevi.

Bayur, Y. H. (1991), *Türk İnkılâbı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*, Cilt: III /I, Ankara: TTK Yayınları.

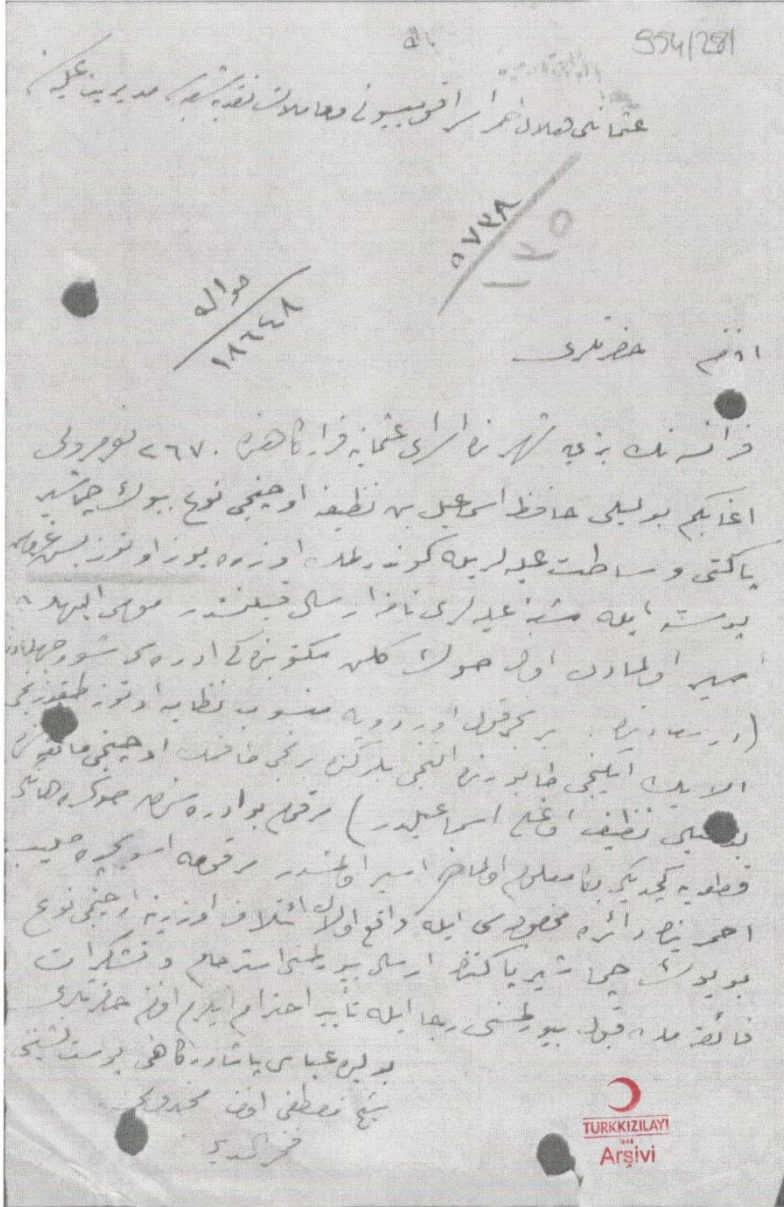
Dr. Besim Ömer. *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, (2009), Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.

Doktor Besim Ömer. *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, (2016), Haz. Levent Düzcü ve Cemal Sezer, Ankara: TürkKızılayı Yayınları.

- Çapa, M. (1990), “Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (1), s. 89-115.
- Çapa, M. (2010), *Kızılay [Hilâl-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, (Basım Yılı Yok), Yay. Haz. Murat Uluğtekin ve M. Gül Uluğtekin, Ed. Ceren Aygöl, Ankara: Pulat Basımevi.
- Özdemir, N. (2012), “Milli Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), s. 83-106.
- Özdemir, N. ve Tunçkol M. (2016), “Ahmet İzzet Boz Bengüboz ve Fotoğraf Koleksiyonu”, *Bengüboz, Anadolu'dan Bir Tanık: Bengüboz'un Objektifinden Mudurnu'da Erken Cumhuriyet Dönemi*, Ed. Ayşe Ege Yıldırım, Ankara: Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi (Vekam), s. 31-54.
- Sezer, C. ve Metin Ö. (2016), *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Ankara: TürkKızılayı Yayınları.
- Sezer, C. (2019), *Trablusgarp Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1911-1912)*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Taşkıran, C. (2011), *Ana Ben Ölmedim I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı 1877-1949* (1950), Ankara: Yayın Evi Yok.
- Uçarol, R. (2010), *Siyasi Tarih [1789-2010]*, İstanbul: Der Yayınları: 391.

Ekler

Ek 1: Fransa'da Esir Bolulu Bir Osmanlı Askerine Bolu'dan Gönderilen Çamaşır Paketi Hakkında. Bkz. (KA, nr. 954/281).

Ek 2: Bolulu Bir Osmanlı Askerinin Rusya'dan Gönderdiği Esir Kartpostalının İlk Sayfası. Bkz. (KA, nr. 677/165.1).

